

Literární bádání

■ Normalizace a literární věda

Radikální personální čistky postihly naplno i literární vědu, ať již pěstovanou na vysokých školách, nebo v rámci Československé akademie věd (ČSAV), kde se v předchozím období soustředila značná část rozsáhlejších výzkumných projektů. Nemalá pozornost přitom směřovala k Ústavu pro českou literaturu (ÚČL) ČSAV, který byl normalizátory vnímán jako jedno z významných center revizionismu a nemarxistických vědeckých směrů.

Při plošném zásahu proti této instituci se přitom prostupovaly odborné otázky se souvislostmi politickými a osobními, neboť většina klíčových pracovníků ústavu, z převážné většiny žáků a spolupracovníků Jana Mukařovského a Felixe Vodičky (Jiří Brabec, Miroslav Červenka, Milan Jankovič, Mojmír Otruba, Zdeněk Pešat, Eva Strohsová ad.), se rozvíjela v intencích strukturalismu a v kontaktu s literární vědou polskou, s Tartuskou školou i s moderní sémiotikou, případně navazovala na podněty soudobé fenomenologie (Přemysl Blažíček, Aleš Haman). Právě oni na konci šedesátých let polemizovali s dogmatickým marxismem, který jim reprezentoval zejména Ladislav Štoll, ředitel ÚČL od roku 1962. V roce 1968 konflikty uvnitř této instituce vyústily ve Štollův nucený odchod a nově jmenovaný ředitel Felix Vodička se pokusil ústav vystavět na nové koncepci. Jejímu uskutečnění zabránil pookupační nástup normalizace.

Rámec pro tzv. normalizaci literárněvědných pracovišť ČSAV poskytla – vedle celostátně probíhajících prověrek členů KSČ – vyhlášená reorganizace, k níž došlo v průběhu roku 1970. Ústav pro českou literaturu byl sloučen s literárními odděleními zrušeného Ústavu jazyků a literatur a ředitelem nově vzniklého celku (s názvem Ústav pro českou a světovou literaturu) se stal romanista Vladimír Brett, který přijal politický úkol tuto instituci důkladně „očistit“ od nemarxistické metodologie i jejích zastánců. Poté, co tuto úlohu splnil, byl v roce 1972 odvolán a do funkce se vrátil Ladislav Štoll.

Čistky provedené v ÚČSL znamenaly nucený odchod mnoha pracovníků, kteří se v šedesátých letech výrazněji literárně a veřejně angažovali. Od dubna 1971 tak byla propuštěna celá řada výrazných osobností: z oboru museli vedle již zmíněného Felixe Vodičky odejít Jiří Brabec, Miroslav Červenka, Milan Jankovič, Miroslav Kačer, František Kautman, Eva Strohsová a další, z dlouhodobého pobytu v Nizozemsku se nevrátil Mojmír Grygar; Aleši Hamanovi bylo umožněno pracovat mimo obor ve Státní knihovně. Vladimír Karfík musel odejít v roce 1973.

Útok normalizátorů na klíčovou instituci literárněvědného výzkumu měl drastické účinky. Vodičkův plán restrukturalizace, který již byl organizačně rozvržený do týmových pracovišť, musel být stornován, což znamenalo potlačení nových projektů, jež měly reflektovat podněty moderní naratologie, sémiotiky, recepční estetiky i rostoucí zájem o problémy populární literatury. Vztah české a světové literární vědy byl následně omezen na kontakty s badateli z okolních socialistických států.

Pro další fungování ÚČSL bylo důležité, že na pracovišti mohla nadále působit i řada politicky „nespolehlivých“ pracovníků. Badatelům jako Přemysl Blažíček, Růžena Grebeníčková, Rudolf Havel, Jaroslav Kolár, Jiří Opelík, Mojmír Otruba, Zdeněk Pešat, Emil Pražák či Jiřina Táborská sice byly radikálně omezeny publikační možnosti a jejich působení v oboru se dlouho institucionálně problematizovalo, nicméně to byli právě oni, kdo spolu s některými z mladších, kteří do ústavu postupně přicházeli, drželi v následujících dvou desetiletích na půdě oficiálních institucí standard literárněvědné práce.

To bylo patrné zvláště ve srovnání s Katedrou české a slovenské literatury Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, na níž sice čistky zpočátku neměly tak razantní podobu, zato zde probíhala „permanentní normalizace“ po celá sedmdesátá a osmdesátá léta. Pracovní poměr byl (se zpětnou platností k 31. 12. 1968) zrušen Felixi Vodičkovi, v roce 1970 odešel do Spojených států medievalista František Svejkovský, další pedagogy postihl zákaz vyučování, případně vyučovali mimo svou specializaci (ukončeno bylo i působení externistů Miroslava Červenky a Milana Jankoviče). V roce 1972 nahradil Františka Buriánka ve funkci vedoucího katedry Vítězslav Rzounek a na jeho popud museli postupně odejít Květa Sgallová, Antonín Jelínek, Vladimír Binar, Milena Honzíková a o několik let později i Emil Lukeš. Ostatní pracovníci se ocitli pod značným tlakem. Rzounek nejenže kvalifikovaným odborníkům bránil v přirozeném kariéřním postupu, ale v následujícím období se cílem jeho nátlaku stávali další a další pracovníci katedry (např. slovakista Ludvík Patera). Ještě v roce 1985 tak byla donucena opustit výuku odbornice na literaturu devatenáctého století Jaroslava Janáčková, která našla útočiště nejprve na katedře estetiky a dějin umění a poté v ÚČSL. V druhé polovině osmdesátých let Rzounek uvolněná místa zaplňoval mladými aspiranty, kteří ochotně vycházeli vstříc jeho požadavkům (Zdeňka Bastlová, Vladimír Heger, Alexej Mikulášek, Miloš Zelenka).

Obdobnými peripetiemi procházela i mimopražská literárněvědná pracoviště. Z Pedagogické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně museli z politických důvodů postupně odejít Zdeněk Kožmín, Jiří Rambousek či Věra Vařejková, na tamní filozofické fakultě sice mohl zůstat Milan Suchomel, po celé normalizační období však zůstával odborným asistentem a měl velmi omezené publikační možnosti. Z olomoucké filozofické fakulty musel odejít výtvarný teoretik a kritik Václav Zykmond a medievalista Jiří Daňhelka.

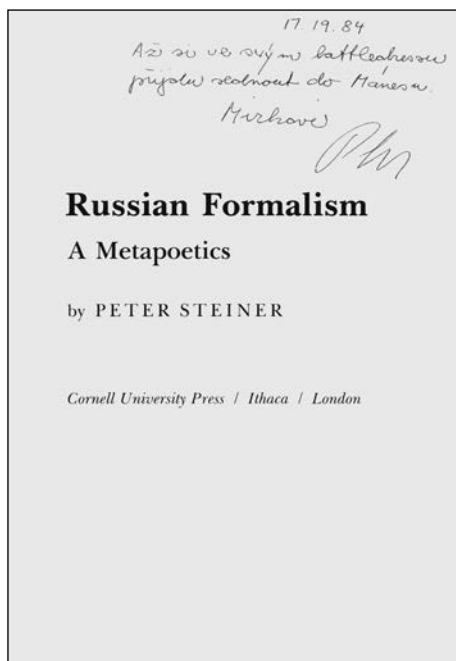
Situaci české literární vědy ovlivnil také osud badatelů působících v blízkých oborech. Na počátku normalizace své původní pracovní posty museli opustit například estetikové a filozofové Oleg Sus, Květoslav Chvatík, Karel Kosík, Antonín Mokrejš, Josef Zumr, Robert Kalivoda a mnozí další.

Přes veškerou snahu normalizátorů se nepodařilo „vyhovující“ a „nevyhovující“ pracovníky oboru navzájem izolovat. Zejména díky Jaroslavu Kolárovi se na poloutajovaných přednáškách scházeli k pravidelným diskusím tzv. Medvědáři, literární vědci působící uvnitř a vně normalizovaných institucí, přičemž Kolár na tyto schůzky zval i perspektivní mladší badatele, kteří během sedmdesátých a osmdesátých let do oboru vstupovali.

Dokladem komunikace mezi tzv. šedou zónou a neoficiální kulturou je *Slovník básnických knih*, který vznikl od sedmdesátých let a na kterém vedle pracovníků ÚČSL (Vladimíra Macury, Zdeňka Pešata a Jaroslava Meda) spolupracoval i tehdejší knihovník Pragoprojektu Miroslav Červenka. Jeho zprvu utajovaná spolupráce mohla být odtajněna až v okamžiku vydání knihy v roce 1990.

Vzhledem k omezeným publikačním možnostem se v této době pozměnil charakter doslovů či předmluv k různým čtenářským vydáním klasických autorů: původně informativní či popularizační pojednání často nabyla podoby fundovaných odborných studií, jež přinášely nové pohledy na zavedené autory. Literární vědci, jimž bylo znemožněno řádné působení v oboru, pokračovali v odborné práci (Miroslav Červenka, Milan Jankovič, Miroslav Kačer, Jiří Brabec), avšak ne vždy se jejich texty dočkaly zveřejnění. Pouze v některých případech byly publikovány v zahraničí, případně v samizdatu, některé (zejména ediční) aktivity pak „pokrývali“ kolegové (například Rudolf Havel, Mojmir Otruba, Břetislav Štorek, Milada Chlěbcová aj.).

Ve versologických výzkumech po celá sedmdesátá a osmdesátá léta pokračoval MIROSLAV ČERVENKA, jemuž byla ještě v roce 1971 vytištěna (avšak již nedistribuuována) práce *Statistické obrazy verše*. V dalších

Titulní list monografie o ruském formalismu s autorovým věnováním Miroslavu Červenkoví, 1984

Z dopisu do USA

Miroslav Červenka

Petře díky a teď neposílej
estetické xeroxy a statě
do léta už jich mám vrchovatě

Do Derridy se furt ještě nutím
v neděli a někdy před usnutím

Šumí prales univerzit
každou chvíli list
jakpak bych to stačil všechno číst

Do smrti už musím
tu svou mouku mlet
ze starého zrní mladých let

Kvete zelená se teorie
žítí zletý strom však šedivý je

Tak už neposílej
už mám čtení dosti
leží na polici
ponouká mě k zlosti

Červenkova báseň pro Petra Steinera
z Obsahu 1984, č. 5–6, zařazená do sbírky
Strojopisná trilogie

letech mohl Červenka publikovat pouze v zahraničí nebo v samizdatu; v roce 1978 vyšla v Mnichově v německém překladu poprvé jako celek jeho zásadní teoretická práce *Významová výstavba literárního díla* (s tit. *Der Bedeutungsaufbau des literarischen Werks*), vzniklá již v předchozí dekádě. Po celá sedmdesátá léta vycházely Červenkovy versologické stati zejména v Polsku (spolu s Květou Sgallovou udržovali pracovní kontakty s varšavským centrem pro srovnávací metriku, jmenovitě s Lucyllou Pszczołowskou), v Rakousku či ve Slovinsku, kde roku 1988 dokonce vyšel překlad jeho práce *Z večerní školy versologie* (smz. 1985; s tit. *Večerna šola stihslovja*, Lublaň 1988).

Politické postihy nepřerušily ani vědeckou práci dalšího žáka Jana Mukařovského Milana Jankoviče, který v sedmdesátých a osmdesátých letech rozvíjel a domýšlel své otevřené pojetí literárního díla, jehož základy zformuloval v zásadní studii *Dílo jako dění smyslu*, jež však jako celek vyšla až v roce 1992. Rovněž Jankovič publikoval své nejdůležitější studie (*Individuální styl a problematika „smyslu“*, *Estetická funkce a dynamika významového sjednocení* či *Obsahová funkce umělecké formy jako otevřený problém*) nejdříve časopisecky německy a polsky, a teprve roku 1991 mohly souhrnně vyjít v knize *Nesamozřejmost smyslu*.

Pouze ojedinele publikoval své literárněkritické studie Jiří Brabec, jenž měl zásadní podíl na vzniku samizdatového Slovníku české literatury.

■ Ve službách normalizace

Důslednost, s níž byl v české literární vědě za normalizace odmítnut strukturalismus, byla v kontextu zemí socialistického bloku poměrně ojedinelá. Strukturálně a sémioticky orientované bádání se totiž i v průběhu sedmdesátých let kontinuálně prosazovalo nejen v Polsku (např. Michał Głowiński, Janusz Sławiński, Irena Sławińska, Stefan Żółkiewski), ale i v Sovětském svazu (Tartuská škola) a na Slovensku, kde se ustavila tzv. Nitranská škola literární

komunikace; její představitelé sice strukturalismus slovně odmítali, avšak současně některé jeho podněty dále rozvíjeli (František Miko, Anton Popovič, Peter Liba aj.).

Odmítnutí strukturalismu vycházelo v sedmdesátých letech z dvojích pozic. Část kritiků opakovala, případně dílčím způsobem modifikovala starší argumenty obsažené v knize LADISLAVA ŠTOLLA *O tvar a strukturu v slovesném umění*. Tato práce znovu vyšla v roce 1972 a na rozdíl od svého prvního vydání byla v odborných periodikách jednohlasně přivítána. Podobně „pochlebné“ ohlasy měly i další Štollovy práce – soubor statí *O modernosti a modernismu v umění* (1974), přepracovaná verze knihy *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii (Básník a naděje, 1975)* či studie *Občan F. X. Šalda* (1977), v níž se Štoll snažil nalézat momenty sblížující Šaldu s marxismem. Pozice Ladislava Štolla jako určující autority oficiálního myšlení o literatuře, na jejíž dílo je třeba po překonání „krizového vývoje“ navazovat, dokládá i dvousvazkový výbor z jeho poválečných statí a referátů *Umění a ideologický boj* (1972). V podobném duchu jako Štoll kritizovali strukturalismus (zejména jeho poválečnou fázi) především Jaromír Lang, Jaroslav Sekyra, Vítězslav Ržounek, Hana Hrzalová a později i Josef Peterka.

Druhý, sofistikovanější typ kritiky poválečného strukturalismu – a také Garaudyho „realismu bez břehů“ či fenomenologicky orientovaného uvažování o literatuře – reprezentoval estetik SÁVA ŠABOUK. Jeho pokusy o „třídní a ideologické“ demaskování odmítnutých teoretických konceptů se vyznačovaly užitím sémiotické terminologie a četnými odkazy na pojmový aparát teorie systémů a teoretické směřování tzv. Nitranské školy literární komunikace. Přítomnost „nového jazyka“ však nic nezměnila na tom, že podstatou Šaboukovy polemiky se strukturalismem zůstávaly dřívější ideologické argumenty. V závěru jeho knihy *Břehy realismu* (1973) opět stála teze o existenci dvojí kultury, kde pokrokový charakter mělo mít opět umění „realistické“, jež reprezentuje skutečnost, s níž je spjata lidská zkušenost, a navíc nově tuto skutečnost strukturuje, a to tak, že „nás přibližuje skutečnosti [...] a vnáší do našeho života přiměřenost postojů a pravdu“. Naproti tomu nerealistická díla měla odtrhovat člověka od lidského bytí, a proto být „úniková“.

Ambiciózní Sáva Šabouk zastával v sedmdesátých letech funkci ředitele Ústavu dějin a teorie umění ČSAV, kde současně vedl Mezioborový tým pro výzkum vyjadřovacích a sdělovacích systémů v umění (na jeho činnosti se významně podílel i slavista a estetik Zdeněk Mathauser). Tato vědecká skupina udržovala kontakty s Nitranskou školou literární komunikace. Pod Šaboukovým vedením se však český tým příliš soustředil na jednostranné polemiky se strukturalismem.

Většinu z těch, kdo se do vedoucích vědeckých pozic dostali s nástupem normalizace, spojovala orientace na aktuální společenská témata a současnou literaturu, jakož i to, že teoretické kompetenci nadřazovali ideologii. Jejich

snažení povětšinou bylo – obdobně jako v jiných oblastech společenského života – výrazně anachronické a nezpůsobivé vytvořit inspirativní metodologické projekty. Hlavním rysem jejich prací byla snaha vrátit literární vědu zpět do hranic zjednodušeně chápaného marxismu a opět interpretovat dějiny českého písemnictví jako cestu za vytvořením socialistické literatury, jejímž logickým vyústěním měla být soudobá oficiálně prezentovaná literatura. Tento záměr provázela soustavná snaha udržet v zapomnění jména, práce a myšlenky spisovatelů a badatelů, kteří jejich ideologickým kritériím nevyhovovali.

Důraz na regulaci literárněvědného provozu vedl ke kampaňovitému pojetí oboru. Poté, co ho normalizátoři mocensky ovládli, pořádali reprezentativní konference, které měly demonstrovat rozvoj marxistické metodologie a představovat ideologicky správné hodnocení nedávné i vzdálenější minulosti.

Jednou z prvních takových akcí byla konference Základní problémy marxisticko-leninské literární vědy (Smolenice 1974), která vznikla ze spolupráce slovenských, východoněmeckých a českých badatelů a z československé strany manifestovala rozchod s literární vědou předchozího desetiletí. V následujícím roce pak Ústav pro českou a světovou literaturu a slovenský Literárnovedný ústav uspořádali konferenci, jež měla nově vyložit dějiny české a slovenské poválečné literatury a vyzdvihnout kontinuitu její „pokrokové“, tedy prosocialistické linie (Vývoj české a slovenské literatury v letech 1945–75, Smolenice 1975). Od druhé poloviny desetiletí „kalendářové“ pojetí literární vědy hypertrofovalo: konaly se konference k třicátému výročí února 1948 (Liblice 1978), k šedesátí letům od vzniku KSČ (Smolenice 1980) i ke čtyřicátému výročí osvobození (Dobříš 1985). Značná pozornost byla věnovaná oslavným akcím, které vyzdvihovaly spisovatele a literární kritiky, k nimž se marxistická literární věda výslovně hlásila. Tak se vzdával hold Ivanu Olbrachtovi (Semily 1982), Marii Majerové (Praha 1982), Ladislavu Štollovi (Praha 1982), Juliu Fučíkovi (Praha 1985), Jaroslavu Haškovi (Dobříš 1985), K. H. Máchovi (Dobříš 1986), F. X. Šaldovi (Praha 1987) či Karlu Čapkovi (Dobříš 1988), u příležitosti pětáosmdesátí let od narození byl jako spisovatel dokonce analyzován i Klement Gottwald (Praha 1981). Součástí literárněvědného provozu sedmdesátých a osmdesátých let byly i pravidelně pořádané konference Václavkova Olomouc (založené již v šedesátých letech) a konference spojené s festivalem Bezručova Opava.

Témata pro své práce si protagonisté oficiální literární vědy vybírali zvláště z oblasti současné literatury, respektive z té části české poválečné tvorby, která měla potvrzovat tezi o hodnotách angažované socialistické literatury. V jejich pojetí se stíral přístup vědecký a literárněkritický, nemalá část jejich publikačních aktivit měla podobu časopiseckých článků, recenzí či doslovů, z nichž pak byly sekundárně skládány i knižní publikace. Záměr od základu revidovat literární paměť české společnosti vedl normalizátory k velkému zájmu o školní učebnice a čítanky, snaha vyzdvihnout pozitivní příklady pak k produkci monografií „pokrokových“ spisovatelů.

Takto vznikly např. monografie Julia Fučika (Vladimír Dostál: *Opona se zvedá*, 1973; *Směr Wolker*, 1975; Hana Hrzalová: *Julius Fučík*, 1973; přeprac. 1975), Jana Kozáka, Bohumila Říhy (Hana Hrzalová: *Jan Kozák*, 1977; *Bohumil Říha*, 1981), Viléma Závady, Ivana Skály, Jana Otčenáška (Vítězslav Ržounek: *Vilém Závada aneb O smyslu poezie*, 1978; *Ivan Skála*, 1980; *Jan Otčenášek*, 1985), Václava Kaplického (Jaromíra Nejedlá: *Václav Kaplický*, 1975), Marie Majerové (Jaromíra Nejedlá: *Marie Majerová*, 1986), Jaroslava Haška (Jiří Hájek: *Jaroslav Hašek*, 1983; přeprac. 1982), Jaroslava Kratochvíla, E. E. Kische (Radko Pytlík: *Jaroslav Kratochvíl*, 1980; *Pražská dobrodružství E. E. Kische*, 1985), Vítězslava Nezvala, Vladislava Vančury, Zdeňka Nejedlého, Josefa Kainara, Miroslava Floriana, Jana Pilaře (Milan Blahynka: *Vítězslav Nezval*, 1981; *Vladislav Vančura*, 1978; *Zdeněk Nejedlý*, 1979; *Člověk Kainar*, 1983; *Miroslav Florian*, 1980; *Jan Pilař*, 1984), Josefa Rybáka (Jaroslav Voráček: *Josef Rybák*, 1975) a další. Z této řady kvalitou vystupuje monografie o Jaroslavu Haškovi *Toulavé house* (1971; přeprac. 1982), v níž Radko Pytlík navázal na předchozí spolupráci s Milanem Jankovičem.

Ústřední postavou normalizační literární vědy se stal VÍTEZSLAV RŽOUNEK. Byl hlavním propagátorem teze o soudobém rozkvětu socialistické literatury, jež byla v předchozí dekádě ohrožena odklonem od realismu a falešnými představami o svobodě, umění a jeho úloze ve společnosti (*Proti proudu*, 1974). Prezentoval se nejen soubory časopiseckých statí (*Realismus a soudobá próza*, 1973; *Řád socialistické tvorby*, 1977), ale i pokusy o obecnější formulace svých ideových východisek. Ve studiích *Tajemství krásna* (1974) a *Tajemství básnického tvaru* (1980) osvětloval základní estetické a metodologické otázky ideologickou interpretací pojmů „metoda“, „obraznost“ a zejména „stranickost“. Jeho přístup názorně ilustruje publikace (původně vysokoškolská skripta z roku 1982) *Nástin poválečné české literatury 1945–1980* (1984), která měla charakter příručky normativně vymezující, kdo a co patří či nepatří do české literatury.

Podobná výkladová perspektiva byla přítomna v pracích dalších autorů, například Hany Hrzalové (*Spoluvytvářet skutečnost*, 1976; *Proměny české prózy*, 1985) či Jaromíry Nejedlé, jež se vedle problematiky současné literatury (*O literaturu vpravdě současnou*, 1986) věnovala novější české sociální próze, jež poněkud sporně chápala jako nový žánrový typ balady (*Balada a moderní epika*, 1975). Preferovaným tematickým okruhem, k němuž se pravidelně vraceli všichni aktéři normalizace, byla meziválečná marxistická kritika. Jí se věnoval mimo jiné Vladimír Dostál v knihách *Iskrivý talent* (Bratislava 1972), *Směr Wolker* (1975) a *V tomto znamení* (1975), Václav Pekárek v souboru *Díla a osobnosti* (1977), Jaromír Dvořák v knize *Zdeněk Nejedlý a nová česká literatura* (1978), Jiří Hájek ve studiích *Boje o realismus* (1979), Štěpán Vlašín v monografii *Bedřich Václavek* (1979) či Milan Zeman v práci *O marxistickou syntézu. Václavkova cesta z „teorie v rozpacích“* (1983). Z mladších autorů se této problematice věnoval zejména Josef Peterka (*Principy a tendence*, 1981; *Metamorfózy tradice*, 1985).

Souborem manifestů a dokumentů k problematice socialistického realismu byla edice *Prameny. Utváření teorie socialistického realismu v české meziválečné literatuře* (1978). Štěpán a Drahomíra Vlašínovi ji vydali jako torzo z původně plánovaného čtvrtého svazku souboru Avantgarda známá a neznámá, jenž měl obsahovat i materiály týkající se surrealismu, ale na počátku sedmdesátých let již nesměl vyjít.

Normalizátoři se ve sféře literatury snažili z paměti společnosti vymazat vše, co bylo v jejich terminologii spjato s „krizovým vývojem ve straně a společnosti“; podobně zacházeli i se spirituálně orientovanou linií české literatury. Mezi přijatelná literárněvědná témata pak byla s větší či menší ochotou počítána nejen kdysi odmítaná meziválečná levicová avantgarda, ale i ti „buržoazní spisovatelé“, jejichž humanismus bylo možné interpretačně přizpůsobit pro přítomný socialismus (například převážná část díla Karla Čapka). Takto se orientoval zejména FRANTIŠEK BURIÁNEK v sérii monografií věnovaných významným osobnostem (např. *Karel Čapek*, 1978; *Fráňa Šrámek*, 1976) i v přehledových příručkách (např. *Dějiny české literatury v první polovině 20. století*, 1973; přeprac. s tit. *Česká literatura první poloviny 20. století*, 1981, 1988).

Normalizační postoje k avantgardě formuloval zejména historik a kritik Milan Blahynka, který ji vykládal v rámci své teze o „literárním pozemšťanství“ (→ s. 173, pododd. *Úsilí o vytvoření „pozitivního programu“*).

Přes množství sond do problematiky literatury dvacátého století narážela normalizační literární historie na řadu sebeomezení a tabu, které jí znemožňovaly podat celistvý, nezfalšovaný obraz minulosti. Symbolickým výrazem těchto limitů byla marná snaha dokončit tzv. akademické Dějiny české literatury. Čtvrtý díl tohoto reprezentativního literárněhistorického přehledu sice byl koncem šedesátých let dopsaný a již odevzdaný do tisku (hl. red. Zdeněk Pešat, Eva Strohsová), avšak zůstával nevydán (knižně vyšel až v roce 1995). Náhradním řešením měl být „mezisvazek“ věnovaný literatuře přelomu 19. a 20. století, jenž měl vzniknout pod redakcí Miloše Pohorského, Radka Pytlíka a Pavla Vašáka. Bez koncepčního vedení se ovšem výstupem tohoto projektu staly dílčí, navzájem nesoudržné studie, které později vyšly v rámci skript *Česká literatura na přelomu století* (ed. Jaroslava Janáčková, 1991).

■ Literární věda mimo politickou objednávku

Důraz na přítomnost a nedávnou minulost odsunul mimo dohled normalizátorů problematiku literatury starších období a 19. století. Relativní nezájem stranických orgánů se promítl do výzkumu starší české literatury dvojím způsobem. Na jedné straně sice umožnil, alespoň v porovnání s ožehavějšími tématy, svobodnější bádání, na straně druhé to však vedlo k nedostatečnému personálnímu zajištění oboru na vysokých školách i ve vědeckých ústavech.

Na sklonku normalizace proto vyvstávaly obavy o jeho budoucnost, zvláště vzhledem k nepočetnému vědeckému dorostu.

Po celé dvacetiletí závisely výsledky výzkumu převážně na starší a střední badatelské generaci, zatímco vědecky schopní mladí zájemci se objevovali, i vzhledem k odborné náročnosti a malé lukrativnosti oboru, sporadicky. Nebezpečí plynoucí ze slabé generační obměny umocnila emigrace Františka Svejkovského, politicky vynucené mlčení Jiřího Daňhelky a stárnutí i smrt předních vědeckých osobností. Během normalizační éry postupně zemřeli Antonín Škarka (1972), Oldřich Králík (1975), Zdeněk Kalista (1982), J. B. Čapek (1982), Zdeňka Tichá (1984), Miloslav Šváb (1986), Václav Černý (1987) a Josef Hrabák (1987), přičemž Kalista a Černý publikovali během normalizace téměř výhradně v zahraničí. Uzavřelo se též rozsáhlé dílo klasických filologů, významných editorů a překladatelů Bohumila Ryby (1980) a Jaroslava Ludvíkovského (1984).

Určité pozitivum bylo možné spatřovat v zájmu knižních nakladatelství o vydávání stěžejních i méně známých středověkých a raněnovověkých textů – nakladatelská vstřícnost pramenila z nutnosti nahradit nedostatečnou nabídku titulů současných. Proto byly preferovány čtenářské edice, nikoli kritická vydání s rozsáhlým poznámkovým aparátem. Ta zůstávala výsadou nakladatelství Academia, do jejíž gesce nadále náleželo vydávání velkých řad.

V letech 1972–88 vyšlo pět svazků řady *Magistri Iohannis Hus Opera omnia* (Passio Domini nostri Iesu Cristi, 1973; Výklady, 1975; Postilla adumbrata, 1975; Drobné spisy české, 1985; Leccionarium bipartitum. Pars hiemalis, 1988), latinské zásluhou Anežky Vidmanové a Bohumila Ryby, české péčí Jiřího Daňhelky, jehož jméno však z politických důvodů nebylo uvedeno. Rychleji postupovalo zpřístupňování Komenského spisů (edice *Johannis Amos Comenii Opera omnia*); v letech 1970–89 vyšlo dvanáct svazků, na kterých se vedle zkušených badatelů začali podílet i příslušníci mladších generací. Nejvýznamnější edice starých děl vydávalo nakladatelství Academia v řadě *Texty a studie k dějinám českého jazyka a literatury*. Ve dvou svazcích se uskutečnilo kritické vydání textu a veškerého textového materiálu *Staročeské kroniky tak řečeného Dalimila* (edd. Jiří Daňhelka, Karel Hádek, Bohuslav Havránek, Naděžda Kvítková, 1988); třetí svazek zahrnující historický komentář Marie Bláhové a rejstřík vyšel až v roce 1995. Kritickou edici nejstaršího českého biblického překladu pod názvem *Staročeská bible drážďanská a olomoucká* připravoval Vladimír Kyas, čímž zúročil celoživotní badatelské úsilí. V letech 1981–88 vyšly tři díly (I. Evangelia; II. Epištoly, Skutky apoštolů, Apokalypsa; III. Genesis – Ezdráš), na zbývajících dvou (IV. Tobiaš – Sirachovec; V. proroci a knihy Makabejské) začal editor pracovat.

Z nakladatelství orientovaných na širokou kulturní obec se starší literatuře (a nejen české) nejsystematičtěji věnoval Odeon. Mezi jeho redaktory přibyl v roce 1976 Jan Lehár, který se profiloval jako vynikající znalec středověké

a raněnovověké problematiky. Jeho zásluhou se ve spolupráci s kvalifikovanými editory (Eduard Petruž, Jaroslav Kolár, Milada Nedvěďová, Amedeo Molnár, Noemi Rejchrtová) podařilo v knižnicích Živá díla minulosti a Světová četba vydat řadu zajímavých titulů a přispět k zformování nového pohledu na českou literaturu starší a střední doby.

Ediční činnost úzce souvisela se základním výzkumem, ať již v podobě soupisů, či monografických studií. Z velkých soupisových prací, zahájených v předchozích desetiletích, byla dokončena pětidílná *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě*, jejíž poslední svazek vyšel roku 1982. Pod redakcí hlavních autorů Josefa Hejnice a Jana Martínka, kteří navázali na zakladatelský počin Antonína Truhláře a Karla Hrdiny, obsáhla tisíce hesel o latinsky píšících autorech, od efemérních příležitostných básníků až ke stěžejním zjevům. Množstvím údajů, jež soustředila, vytvořila zároveň předpoklady pro další bádání orientované literárněvědně nebo sociologicky (sociální složení předbělohorské inteligence). Naproti tomu již v předchozím období ustaly práce na *Soupisu pramenů k dějinám staršího českého písemnictví*, z něhož Pavel Spunar vytěžil dílčí příspěvky o jednotlivých autorech (např. Mikulášovi z Pelhřimova, zvaném Biskupec), soupis literární činnosti utrakvistů doby poděbradské a jagellonské (in *Acta reformationem Bohemicam illustrantia. Příspěvky k dějinám utrakvismu*, 1978) i první díl publikace *Repertorium auctorum Bohemorum provectorum idearum post universitatem Pragensem conditam illustrans*, vydaný roku 1985 příznačně v Polsku a zahrnující osobnosti působící na území Čech a Moravy v letech 1348–1419.

V normalizačním dvacetiletí nevzniklo žádné velké dílo, které by na základě základního výzkumu synteticky vyložilo starší českou literaturu od jejích počátků až na sklonek barokního období. Pokud se stručné syntézy objevily, měly víceméně charakter skript či rozšířených školských přehledů, doplněných ukázkami z dobové tvorby a pouze částečně modifikujícími koncepcí prvního svazku tzv. akademických Dějin (Zdeňka Tichá: *Cesta starší české literatury*, 1984). Výsledkem stále důrazněji se hlásících interdisciplinárních trendů bylo zakomponování literárního procesu do celkových proměn duchovního klimatu ve výpravné knize Pavla Spunara *Kultura českého středověku* (1987), v níž autor propojil své literárněvědné, klasickofilologické a umělecko-historické školení.

Absence syntézy tkvěla v samotném stavu bádání o starší české literatuře. Základní výzkum se v přirozené reakci na marxistické pojetí, příliš těsně spojující literární tvorbu se sociálními podmínkami, i v návaznosti na metodologické podněty živé v šedesátých letech, soustředil na dílčí analýzy a monografické studie s cílem objasnit problémy a texty dosud nepovědomé či opomíjené, respektive hlouběji interpretovat díla známá.

Tuto tendenci ještě násobil zřetelný posun k interdisciplinárnímu zkoumání středověké a raněnovověké kultury, patrný zvláště ve Francii i Itálii. České

prostředí vcelku příznivě přijalo sémiotické postupy, umožňující přesněji analyzovat jazyk středověkých textů a jejich vzájemně propojené významové roviny. V domácích podmínkách se o nových trendech diskutovalo už od přelomu šedesátých a sedmdesátých let v Odborné skupině pro medievalistiku při Jednotě klasických filologů ČSAV, jejíž pravidelné akce patřily až do listopadu 1989 k událostem přesahujícím svým významem rámec čistě vědeckého setkávání. Obdobnou roli sehrávala mezioborová sympozia, konaná příznačně mimo Prahu, ať již zaměřená na pozdní středověk a nahrazující zaniklé Symposium Pragense (Husitský Tábor se stejnojmenným sborníkem), nebo na raný novověk (každoroční uherskobrodská sympozia spjatá s časopisem *Studia Comeniana et historica*).

Inspirativní a inspirující byly i překlady celosvětově uznávaných sovětských badatelů: Jaroslav Kolár přeložil Bachtinovu knihu François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance (1975), dílo Arona Gureviče Kategorie středověké kultury (1978) i práci Dmitrije Lichačeva a Alexandra Pančenka Smích staré Rusi (1984), zatímco západní produkce byla ve vědeckých knihovnách dostupná jen zčásti.

Z interdisciplinárně pojatých publikací dosáhla značného ohlasu kolektivní práce *Antika a česká kultura* (1978), zachycující rozměrné téma od počátků českého státu až do 20. století s těžištěm ve středověké a raněnovověké literární tvorbě. Takto pojatý týmový projekt byl však výjimkou. Většina badatelů volila cestu monografií a dílčích studií.

Posmrtně vydanou knihou *Kosmova kronika a předchozí tradice* (1976) se uzavřelo životní dílo OLDŘICHA KRÁLÍKA. Shodou okolností se ve stejné době podařilo prokázat pravost tzv. Kristiánovy legendy, již Králík správně kladl do posledních let 10. věku. Více než dvě století trvající diskusi fakticky ukončilo zrcadlové vydání latinského textu a novočeského překladu legendy s poznámkami i komentářem editora Jaroslava Ludvíkovského (*Kristiánova legenda*, 1978) a studie historika Dušana Třeštíka *Deset tezí o Kristiánově legendě* (in *Folia historica Bohemica* 2, 1980). Vyřešení kristiánovské otázky bylo i vítězstvím striktně vědeckého principu nad ideologickými kritérii, jež na počátku normalizace stály v pozadí snah zpochybnit pravost legendy a prokázat její pozdní původ.

Po skonu Oldřicha Králíka a Antonína Škarky, jenž se v posledním období života zabýval dílem J. A. Komenského, se při výzkumu starší literatury prosadila generace badatelů, narozených ve dvacátých a třicátých letech. EMIL PRAŽÁK pokračoval v odhalování akrostichů, které pomáhaly určit autorství (potvrdil starší domněnky o tábořském knězi Janu Čapkovi jako tvůrci husitského chorálu *Ktož jsú boží bojovníci*), dobu a okolnosti vzniku některých prací, případně otevřít prostor jejich nové interpretaci (píseň *Slóvce M*), stále více se však věnoval textům spjatým s kultem svatého Václava, zejména písni

Svatý Václave. Jeho cenné příspěvky však nepřerostly v ucelenou monografii (výbor z Pražákových studií vyšel pod názvem *Stati o české středověké literatuře* až roku 1996).

Totéž platí o JAROSLAVU KOLÁROVI, jehož četné a podnětné stati úzce souvisely s rozsáhlou činností editorskou (například studie o staročeských prózách 14. století, o Hájkově Kronice české, o životě a díle Marka Bydžovského z Florentina, jehož historické zápisky objevně zpřístupnil ve výboru *Svět za tři českých králů*, 1987). Kolár po celé dvacetiletí rozvíjel i teoretické a metodologické aspekty výzkumu orientovaného ke „kontextové interpretaci“ literárních textů.

S olomouckým prostředím spjatý EDUARD PETRŮ se vedle analytických studií zaměřených k problematice renesančního humanismu a baroka soustředil též na popularizaci literární medievalistiky. Učinil tak v knize *Zašifovaná skutečnost* (1972), v níž vyložil způsob alegorického zobrazování, problematiku určování autorství i estetické zásady, jimiž se středověké dílo řídí. Diskutabilněji je pojatá práce *Vzrušující skutečnost* (1984), kde autor aplikoval na středověkou a raněnovověkou literaturu pojmy „fiction“ a „non fiction“, přičemž fantaskní texty označil jako „mythology fiction“ a pro historickou a cestopisnou prózu reflektující realitu použil dobový termín „theatrum universitatis rerum“.

MILAN KOPECKÝ, v letech 1976–90 vedoucí Katedry české a slovenské literatury a literární vědy na filozofické fakultě brněnské univerzity, představil své zásadní studie v knize *Pokrokové tendence v české literatuře od konce husitství do Bílé hory* (1979), stejnému časovému úseku se věnoval i v populárně pojaté publikaci *Český humanismus* (1988). Jeho univerzitní povinnosti daly vzniknout užitečným učebnicím (*Úvod do studia staročeských rukopisů a tisků*, 1978) a skriptům. Starší dramatickou tvorbu Kopecký zpřístupňoval též edičně (*České humanistické drama*, 1986). Kromě literatury českého humanismu se věnoval i literárnímu baroku.

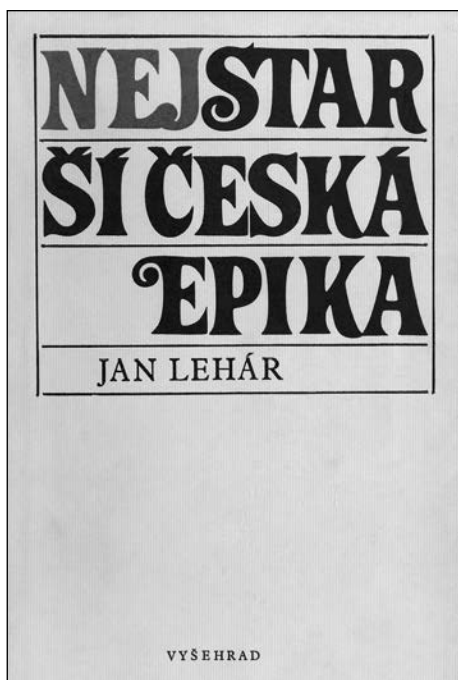
Studium baroka zaujalo na sklonku šedesátých let také ZDEŇKU TICHOU. Na základě obsahových, stylistických a metrických analýz se zprvu zabývala poměrem Zdoroslavíčka Felixe Kadlinského k jeho předloze, dílu německého básníka Friedricha von Spee. Těsné vztahy vyšší, tzv. oficiální literatury, a pololidové i lidové tvorby a jejich prolínání sledovala Tichá v publikaci *Česká poezie 17. a 18. století* (1974). Vlastní představu o mezioborovém přístupu k fenoménu českého literárního baroka podala v monografii *Adam Václav Michna z Otradovic* (1976), zveřejněné až osm let po německy vydané knize Škarkově (*Das dichterische Werk*). Pro následný výzkum baroka měla podnětný význam první část práce ALEXANDRA STICHA (pod jménem Miroslav Toušek) *Tři studie o českém baroku I. K Jiráskovu pojetí českého baroka* (in *Wiener Slawistischer Almanach* 1981, sv. 8). Autor v ní propojil literárněvědné, historické i jazykovědné poznatky a příkladně uplatnil sémiotickou analýzu svatováclavských motivů. Výsledkem byl objevný pohled na Jiráskův vztah k baroku i na baroko samotné.

V souvislosti s ediční prací se rozvíjel také výzkum latinsky psané literatury české proveniencie. Řadu studií, zvláště ve vztahu k Husovi, publikovala ANEŽKA VIDMANOVÁ (například shrnutí diskuse kolem autorství spisu *Orthographia Bohemica*). JANA NECHUTOVÁ se zabývala díly Husových předchůdců, vrstevníků i žáků, ať již z řad jeho přívrženců (Oldřich ze Znojma, Mikuláš z Drážďan), nebo odpůrců (kartuzián Štěpán z Dolan). Německé středověké a raněnovověké písemnictví vzniklé na teritoriu českých zemí se stalo badatelskou doménou Václava Boka, dále též Leopolda Zatočila a Emila Skály.

Tendence k mezioborovosti způsobila, že do sféry bádání o starší české literatuře zasahovali i historikové obecných dějin, zvláště pokud měli múzické cítění a česky, latinsky i německy psané texty tvořily nedílnou součást jejich pramenné základny. Evangelický církevní historik Amedeo Molnár a jeho spolupracovnice Noemi Rejchrtová se tak prosadili nejen jako editoři prací Mikuláše z Pelhřimova, Jana Bechyňky, Prokopa z Jindřichova Hradce či Václava Budovce z Budova, ale také jako zasvěcení znalci literárních procesů. Klíčové pojednání o fenoménu renesance a humanismu v českých zemích na přelomu 15.–16. století se zvláštním zřetelem k literatuře napsal historik Josef Macek (*Hlavní problémy renesance v Čechách a na Moravě*, čas. *Studia Comeniana et historica* 1988, č. 35).

V polovině osmdesátých let se začala v oblasti výzkumu starší české literatury uplatňovat i mladá generace badatelů, narozených již po druhé světové válce. Jako nejvýraznější osobnost se profiloval JAN LEHÁR, žák Oldřicha Králíka, Antonína Škarky a Eduarda Petru. I jako nakladatelský redaktor si našel čas, aby nově, poučen podněty francouzské, italské i německé literární medievalistiky, nahlédl nejstarší vrstvu česky psané epiky, která na přelomu 13.–14. století ustavila (se zhruba stopadesátiletým zpožděním v porovnání s Francií) „skutečnou národní literaturu, literaturu, která má vnitřní řád a vývojovou dynamiku“. Lehár tak učinil v sérii studií, záhy koncepčně propojených v publikaci *Nejstarší česká epika* (1983). Sociokulturní zřetel jej vedl k závěru, že zkoumaná díla byla sice určena šlechtě, ale jejími autory byli klerikové v dvorských službách. Počátky česky psané literatury stojí tudíž na rozhraní dvou světů, církevního a laického, osobitě však směřují, ať už v opozici vůči kulturním trendům přicházejícím ze západní Evropy (Dalimilova kronika), nebo „v opožděném souzvuku s nimi“ (Alexandreida a veršované legendy), k rytířsko-kurtoazní koncepci života a vypovídají nejen o mentalitě autorů, nýbrž především adresátů. Od roku 1982 začal Lehár se soustředěným výzkumem české středověké lyriky. Svě poznatky zveřejnil před rokem 1989 v několika studiích, v kterých odmítl teze Václava Černého o vzniku české milostné lyriky „zkurtoazněním“ lidové písně a o jejím sepětí s lyrikou trubadúrskou. Ucelené shrnutí problematiky spolu s edičním zpřístupněním všech relevantních textů podal v knize *Česká středověká lyrika* (1990).

Problematice václavsko-ludmilských legend 10.–14. století se spíše z imagologického hlediska věnoval JIŘÍ HOŠNA (*Kníže Václav v obrazu legend*, 1986).

Přebal souboru studií Jana Lehára, 1983

Proměny zobrazení dějinné reality v dějepisných dílech 14.–16. věku zaujaly **PETRA ČORNEJE** (*Tajemství českých kronik*, 1987), pohybujiícího se na hranici obecné historie, avšak zdůrazňujícího literární charakter historiografických textů. V pracích mladší generace se na sklonku osmdesátých let již zřetelně ozývalo echo západoevropské medievalistiky s jejím akcentováním problematiky mentalit a vnímáním literatury jako organické složky duchovní kultury evropského středověku.

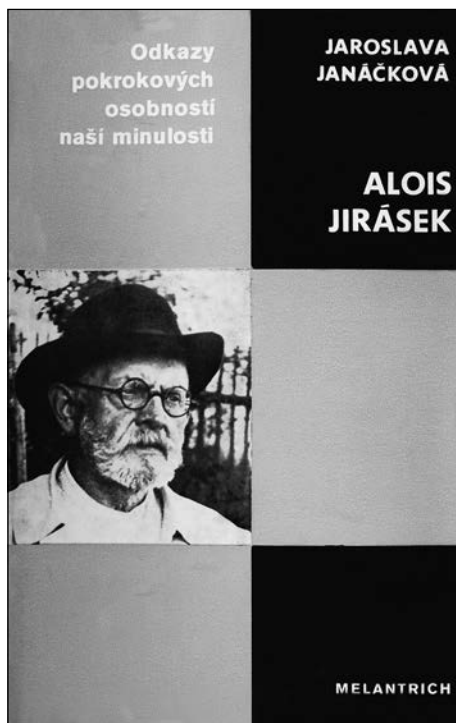
Ediční a badatelskou činnost v oblasti starší české literatury normalizace sice brzdila a limitovala, vědecký výzkum se však v zásadě řídil potřebami oboru, nikoli politickými direktivami. Třecí plochy a konflikty mezi badateli a mluvčími normalizačního režimu sice existo-

valy (projevily se například v politicky motivované recenzi Josefa Haubelta na knihu historiků J. P. Kučery a Jiřího Raka *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*, 1985), neměly však určující vliv na výběr témat a jejich zpracování. Sám fakt, že se vědecká pozornost soustředila na problematiku literatury 9.–14. století, humanismu a baroka, zatímco zájem o dříve preferované husitství ustoupil do pozadí, je dostatečně výmluvný. Zcela zásadní však byl posun v badatelské optice. Místo tradičního a od 19. století převažujícího vnějšího přístupu, který vykládal a hodnotil starší literaturu především očima moderního člověka, se jednoznačně prosadila tendence vnímat a interpretovat středověké a raněnovověké texty v estetických a ideových souřadnicích doby jejich vzniku.

Již zmíněný požadavek interdisciplinarit y se neomezoval jen na zkoumání literatury starších období, ale projevoval se i v pracích věnovaných obdobím novějším, především 19. století. Místem inspirativního střetání různých vědeckých oborů se stala tzv. plzeňská sympozia, věnovaná průzkumu historie, kultury a umění široce pojatého 19. století (od sklonku století osmnáctého do první světové války). Tato pracovní mezioborová konference, pořádaná od roku 1981 u příležitosti hudebního festivalu Smetanovské dny, vznikla z iniciativy muzikologů Marty Ottlové a Milana Pospíšila. Záhy se stala – jak dokládají knižně vydané sborníky – příležitostí pro respektované, víceméně uzavřené jednání

skutečných odborníků mnoha specializací, kteří se setkávali nad tématy typu historické vědomí (1981), město (1982), divadlo (1985), povědomí tradice (1984), průmysl a technika (1985), člověk a příroda (1986), sen a ideál (1987), prameny české moderní kultury (1988) či smích v umění (1989).

V oblasti zkoumání české literatury devatenáctého století více než v jiných oblastech přetrvávala metodologická inspirace Felixe Vodičky, jež však s ohledem na faktické zavržení jeho knih nebyla otevřeně přiznávána. Některé prvky jeho metodologického konceptu (důraz na studium recepce, vertikální diferenciacie literatury, pojetí konkretizace) ve svých textech soustavně aplikovala i nově rozvíjela JAROSLAVA JANÁČKOVÁ, jež se v sedmdesátých a osmdesátých letech soustředila zejména na dílo Jakuba Arbesa (*Arbesovo romaneto*, 1975; *Jakub Arbes novinář*, 1987) a zejména Aloise Jiráska (*Živé prameny. Vznik Jiráskovy nové kroniky U nás*, 1980; *Svět Jiráskova umění*, 1982). Ve svých studiích a doslovecích naznačovala s pomocí archivních materiálů společenské kontexty, jež ovlivňovaly jednotlivá díla v procesu geneze a recepce (některé z nich soustředila v knize *Stoletou alejí*, 1985). Jistou revizi jejího staršího pohledu na český román konce 19. století představoval soubor analytických studií *Román mezi modernami* (1989), v nichž sledovala slohové proměny české prózy z přelomu 19. a 20. století s ohledem na komunikační status jednotlivých děl. Inspirativnost Vodičkových teoretických konceptů (ale také soudobé polské, komunikačně orientované literární vědy) se zřetelně ukázala zejména v její obsáhlé monografii *Alois Jirásek* (1987). Život a dílo autora, jemuž byla do té doby věnována nespočetná pojednání a jenž se v padesátých letech stal předmětem státní propagandy, Janáčková nahlédla z nových, doposud opomíjených perspektiv. Ve výkladu Jiráskovy umělecké biografie akcentovala roli čtenáře, podnětně uvažovala o spisovatelových strategiích a propojovala interpretaci jednotlivých děl a proměny autorské poetiky s výkladem o relevantním literárním kontextu evropském (zejména francouzském, polském a ruském)

Obálka Miroslava Váši k jiráskovské monografii Jaroslavy Janáčkové, 1987

i domácím. Stranou pak nezůstaly ani některé slohové souvztažnosti se soudobou populární literaturou.

Na Vodičkovu pojetí specifických stránek obrozenského literárního procesu navazoval také VLADIMÍR ŠTĚPÁNEK ve studii *K historickému výkladu obrozenské literatury* (1976), komparativně srovnávající typologii a axiologii procesů v české a západoevropské literatuře třicátých a čtyřicátých let. Svou teorii fázového a asynchronního posunu literárního procesu demonstroval v souboru studií *Z dějin obrozenské literatury* (1988) i v monografii *Karel Hynek Mácha* (1984) a ve studiích věnovaných vývoji českého dramatu a plzeňskému divadlu.

S Vodičkovým pojetím národního obrození se kriticky vyrovnávala RŮŽENA GREBENÍČKOVÁ. Na Počátcích krásné prózy novočeské si cenila přítomnosti komparativního zřetele, jenž sama systematicky uplatňovala. V obsáhlé studii *Středočeské lokality v povídkách spisovatelů před rokem 1848* (in Muzeum a současnost 1985, sv. 8) rekapitulovala Vodičkovy závěry, ocenila podnětnost jeho metody a polemicky zhodnotila jiné soudobé pokusy o uchopení obrozenské kultury (práce Vladimíra Macury, Vladimíra Štěpánka). Následnou analýzou próz Klicperových, Sabinových a dalších pak ukázala na paralely mezi českým obrozením a soudobým evropským estetickým myšlením. Grebeníčková jako jedna z mála publikovala své odborné texty v oficiálně vydávaných sbornících, v zahraničních vědeckých časopisech a současně i v samizdatu (*Máchovské studie*, smz. 1984). Vedle prací o české raněobrozenské kultuře se věnovala i tématům germanistickým a měla zásadní podíl na vydávání a překladech světové literární teorie (výbory z díla Györgyho Lukáče a Waltra Benjamina).

Z kritické návaznosti na Vodičkovu a Štěpánkovo chápání obrozenské literatury vycházelo i *Znamení zrodu* VLADIMÍRA MACURY, jehož vydání v roce 1983 bylo vnímáno jako mimořádná událost. Kniha je souborem statí o jednotlivých aspektech národního obrození tak, jak se projevovaly nejen v literárních a neliterárních textech, ale i v dalších dobových kulturních systémech. Macura v návaznosti na Vodičkovu pojetí preromantismu předložil tezi o synkretickém charakteru českého národního obrození. Ve své práci rozvíjel impulzy kulturní sémiotiky J. M. Lotmana a Tartuské školy a oproti tradičním výkladům, které obrození interpretovaly jako přirozený, zákonitý a nevyhnutelný proces vyrůstající zdola, „z lidu“, zde Macura položil důraz na stvořenost a jistou umělost tohoto procesu, tedy na skutečnost, že národní obrození bylo projevem a výsledkem cílených aktivit zcela konkrétních subjektů a že tyto aktivity spoluutvářely obrozenskou kulturu a ideologii jako jednosměrně zacílený, leč mnohotvárný a strukturovaný znakový systém. Důraz na stvořenost, který Macura nalézal již v samotném procesu jazykového, znakového pojmenovávání a utváření skutečností, mu umožnil nově objevit herní rozměr obrozenecké kultury a organicky do ní začlenit i takové jevy, jako byly dobové literární podvrhy a mystifikace. Jevy, které se dosud zdály nahodilými či okrajovými

kroky, Macura tedy naopak chápal jako příznačné projevy dobového spoluvtváření národního mýtu. Práci se Macurovi podařilo vydat, byla však záhy prohlášena za politicky nevyhovující a autor ji nesměl předložit jako podklad k získání vědecké hodnosti.

Dalším výrazným impulzem k výzkumu literatury devatenáctého století a zejména problematiky romantismu se stalo 150. výročí úmrtí K. H. Máchy. Ve sborníku z dobříšské máchovské konference (*Prostor Máchova díla*, 1986) se mimo jiné prezentovali i romanista Zdeněk Hrbata a anglista Martin Procházka, příslušníci mladší badatelské generace, kteří se českému romantismu z komparativní perspektivy věnovali dlouhodobě.

Hlavním organizátorem konference a editorem sborníku *Prostor Máchova díla* byl PAVEL VAŠÁK, který se již dříve věnoval otázkám Máchova autorství některých textů (*Metody určování autorství*, 1980) a v roce 1981 vydal spolu s Rudolfem Havlem zásadní edici *Literární pouť Karla Hynka Máchy*, v níž byla podrobně zmapována recepcce básnickova díla až do roku 1858 a edičně zpřístupněny některé doposud neznámé archivní prameny. Ve svých teoretických studiích, inspirovaných zejména systémovou teorií, se Vašák věnoval textologii.

Ještě na počátku normalizace vyšly dvě lexikografické příručky, jež vznikaly na sklonku předchozího desetiletí: *Čeští spisovatelé 19. století* (1971, red. Mojmír Otruba, Květa Homolová), respektive *Čeští spisovatelé z přelomu 19. století a 20. století* (1972, red. Zdeněk Pešat). Mezi spoluautory těchto výkladově pojatých, širší veřejnosti určených slovníků (v roce 1973 vyšly obě knihy v rámci jednoho svazku pod názvem *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století*) patřil i Felix Vodička, jehož jméno nesmělo být v knize uvedeno. Pracovní tým se na protest proti tomuto příkazu rozhodl pro anonymní autorství hesel.

Humoristická a satirická tvorba stála v centru badatelského zájmu JIŘÍHO SKALIČKY, což dokumentuje řada studií i vysokoškolská skripta *Humor a satira v obrozenecké literatuře* (1986) a *Humor a satira v literatuře 2. pol. 19. stol.* (1987). Na olomoucké filozofické fakultě působil rovněž JOSEF GALÍK, který se jako jeden z prvních pokusil ve skriptech *Česká literatura po roce 1945 1, 2* (1985, 1987) o objektivnější přístup k zamlčovaným a kriticky reflektovaným osobnostem (Milan Kundera, Ludvík Vaculík, Josef Škvorecký ad.).

Integrojícím projektem literární historie, která nechtěla přistupovat na normalizační schémata, se pak na počátku sedmdesátých let stal *Lexikon české literatury*. Plán rozsáhlého slovníkového díla vznikl v Ústavu pro českou a světovou literaturu na počátku sedmdesátých let a členy týmu zastřešeného literárním historikem Vladimírem Forstem se stali významní badatelé, kteří v této době měli ztíženou možnost publikování a mohli tedy celou svou kapacitu věnovat projektu, jenž svým rozsahem, koncepcí a kvalitou zpracování vysoce překročil předchozí slovníkové práce.

Lexikon začal vznikat mimo hlavní pozornost normalizátorů, v relativně svobodné atmosféře, přičemž autoři se již při jeho koncipování pokusili vyhnout ideologickým tabu tím, že si pro zařazování hesel stanovili hranici roku 1945. Avšak před vydáním prvního dílu v roce 1985 se ukázalo, že ani toto dílo nemůže vyjít bez cenzurních zásahů. Ředitelka ÚČSL Hana Hrzalová některá hesla upravovala způsobem, který autorům zabránil hesla podepsat, jiná pak nesměla být z jejího rozhodnutí uveřejněna (např. heslo Václava Černého). Přesto bylo již vydání prvního dílu mimořádnou událostí a východiskem pro další díly, které byly dokončeny až po roce 1989. Mezi literární badatele, kteří stáli na počátku projektu Lexikonu a po mnoho let mu jako redaktori obětovali značnou část své pracovní kapacity, patřili vedle Vladimíra Forsta zejména Květa Homolová, Ludmila Lantová, Jiří Opelík, Mojmír Otruba, Zdeněk Pešat, Petr Šisler, Eva Taxová a Zina Trochová, autorsky se na prvním svazku dále podíleli například Přemysl Blažíček, Jaroslav Kolár, Emanuel Macek, Jaroslav Med, Emil Pražák a další. Na sklonku osmdesátých let začali na projektu spolupracovat i příslušníci mladší generace badatelů, kteří práci na něm převzali v dalších desetiletích (Luboš Merhaut).

Mnozí z klíčových spoluautorů Lexikonu české literatury měli v normalizačním dvacetiletím ztížené možnosti samostatné knižní publikace a výsledky svého badatelského zájmu zveřejňovali zejména formou doslovů, případně studií. Jen některým z nich se podařilo publikovat výsledky své práce v samostatné knize. Výbor z kratších statí Zdeňka Pešata vyšel pod titulem *Dialogy s poezií*, (1985), Jaroslav Med vydal monografii *Viktor Dyk* (1988). Zásadní význam měla zejména monografie Jiřího Opelíka *Josef Čapek* (1980), v níž autor docenil literární část Čapkovy umělecké tvorby. Běžné monografické pojednání přesahoval zejména způsob, jímž Opelík Čapkovy rané prózy (psané spolu s bratrem Karlem) začlenil do soudobého literárněhistorického kontextu. Nově zde totiž předložil tezi o existenci české secesní literatury, jejíž jsou podle něj čapkovské juvenilie součástí, a revidoval přitom starší názor Jana Mukařovského, který existenci českého secesního písemnictví popíral. Z monografických textů, jež vznikly v průběhu osmdesátých let v autorském okruhu Lexikonu české literatury, vydány však byly až po listopadu 1989, lze jmenovat práce Přemysla Blažíčka o Haškovi a Holečkovi (*Haškův Švejk*, 1991; *Epičnost a naivita Holečkových „Našich“*, 1992) či monografii Zdeňka Pešata *Jaroslav Seifert* (1991).

Oblast literární teorie byla po odmítnutí strukturalismu zcela destruována, přesto se však postupně utvořila skupina badatelů, kteří se v osmdesátých letech společně snažili teoretické myšlení o literatuře obnovit. V oddělení teorie ÚČSL, které po nuceném odchodu Mukařovského žáků vedl Vladimír Dostál, se postupem času sešla skupina mladších, teoreticky zaměřených literárních vědců, jimž bylo ortodoxně marxistické pojetí literatury cizí. Působili zde teatrolog Václav Königsmark, Vladimír Macura, později se členkou oddělení teorie stala i DANIELA HODROVÁ, přicházející se svou osobitou teorií románu jako sebereflektivního žánru a s typologickou opozicí mezi románem-skutečností a románem-

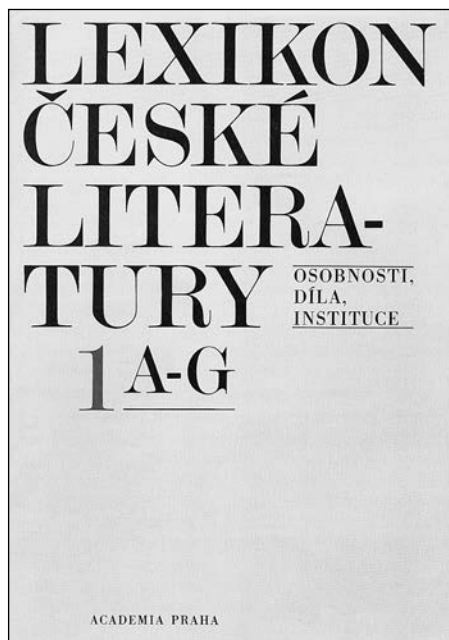
-smyšlenkou (*Hledání románu*, 1989), a Marie Mravcová, soustřeďující se na problematiku realismu, faktu a fikce a intermediality. Tito autoři a autorky tvořili spolu s dalšími (Josef Peterka, Milan Blahynka, Miroslav Procházka, Pavel Vašák aj.) základ autorského týmu, který pod vedením Štěpána Vlašína pracoval na *Slovníku literární teorie* (1977; rozšíř. 1984). Tato příručka ve svém výsledku byla hybridem, jehož kvantitativně menší část představovala hesla provedená v duchu marxistického pojetí literární vědy, zatímco větší část hesel přinášela prakticky použitelný výklad literární estetiky a poetiky. Na redakci tohoto slovníku měla velký, avšak nepřiznaný podíl Jiřina Táborská (v utajované spolupráci s Miroslavem Kačerem) a též Vladimír Macura.

V osmdesátých letech se oddělení teorie ÚČSL proměňovalo. Autoři, kteří se výrazněji exponovali v spisovatelských a kulturně-politických organizacích (Josef Peterka, Vladimír Kolár), zaujali posty v normalizačním Svazu spisovatelů a na jejich místa nastoupila mladší generace odborníků. K Macurovi, Königsmarkovi, Hodrové, Mravcové postupně přibyli Jiří Holý, který se věnoval především Vladislavu Vančurovi a problematice meziválečné avantgardy (*Práce a básnivost*, 1990), Pavel Janoušek, zabývající se českým dramatem (*Rozměry dramatu*, 1989), v druhé polovině desetiletí pak Jiří Trávniček, Alice Jedličková a další. Vznikl tak pracovní tým, který se zaměřil na problematiku historické poetiky (*Poetika české meziválečné literatury. Proměny žánrů*, 1987, podepsáno Milanem Zemanem, redigováno Danielou Hodrovou) a pracoval na několika interpretačně zaměřených projektech, jejichž výstupem byly soubory *Rozumět literatuře* (1986, podepsáno Milanem Zemanem, redigováno Jiřinou Táborskou) a dvoudílný *Slovník světových literárních děl* (1988, red. Vladimír Macura).

V druhé polovině osmdesátých let se tento tým pokusil opět vtáhnout do domácího kontextu i zahraniční literární teorii. V době, kdy nebylo možné vydávat překlady zahraničních teoretických prací, začalo oddělení pod vedením Vladimíra Macury připravovat slovníkovou publikaci *Průvodce po světové literární teorii* (1988, jako hlavní redaktor uveden Milan Zeman), která připomněla nejvýznamnější světové literární teoretiky prostřednictvím komentovaných konceptů jejich stěžejních prací. Strategické důvody přitom nutily k zařazení i takových hesel, která měla učinit publikaci cenzurně přijatelnější, jakož i k explicitnímu vytyčování rozdílu mezi danou teoretickou prací a tím, jak problém vidí marxismus. Přestože dílo vstoupilo do českého literárního života až ve chvíli, kdy obdobná strategie pomalu ztrácela svůj význam, zůstalo ojedinělou prací o zahraniční literární teorii.

■ Pražská škola v exilu po roce 1968

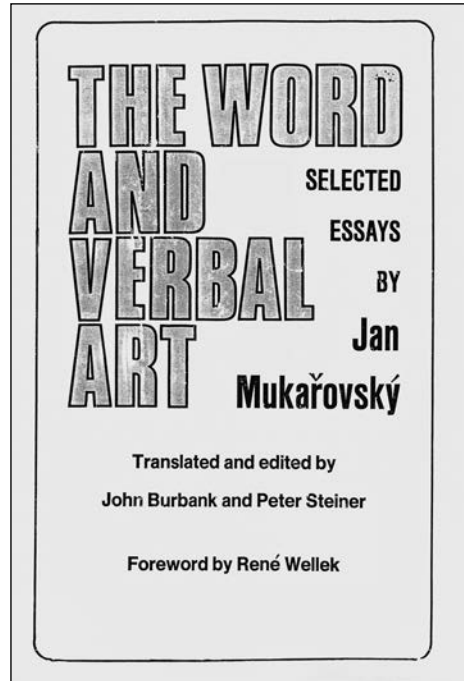
Situace české literární vědy v exilu po roce 1968 byla podstatně ovlivněna skutečností, že do zahraničí odešla řada badatelů, kteří v Československu

Obálky kolektivních prací, na nichž se zásadní měrou podíleli pracovníci Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV

šedesátých let rozvíjeli ideje pražského strukturalismu. Přicházeli do prostředí, kde vládł svobodný intelektuální duch a pluralita metodologických konceptů, které byly v Československu v té době pěstovány jen velmi málo nebo byly zcela neznámé. Právě v konfrontaci s nimi si tito badatelé uvědomili podnětnost strukturalismu Pražské školy, jeho další možnosti, ale i určité limity. V mnoha ohledech proto svůj výzkum dále rozvíjeli v komunikaci například s francouzským strukturalismem, moderní sémiotikou, recepční estetikou, analytickou filozofií, moderní logikou a podobně. Různost těchto proudů a vlivů se podstatně odrazila i v podobách a ve směřování jejich vlastních literárněteoretických úvah, které nejednou vyústily v naprosto originální rozvinutí a překročení původních motivů strukturalistického studia poetiky, sémiotiky a estetiky literárního díla.

Nemalý vliv na propagaci českého strukturalismu v zahraničí rovněž mělo vydávání řady překladů a výborů z prací Jana Mukařovského a Felixe Vodičky. Již v průběhu šedesátých let vyšly výbory P. L. Garvina *A Prague School Reader on Esthetics. Literary Structure and Style* (Washington 1964) či Josefa Vachka *A Prague School Reader in Linguistics* (Bloomington 1964). V následujících letech měly značný význam antologie Ladislava Matějky a I. R. Titunika *Semiotics of Art. Prague School Contributions* (Cambridge 1976), Petera Steinera a Johna Burbanka *The Word and Verbal Art* (New Haven 1977), *Structure, Sign and Function. Selected Essays by Jan Mukařovský* (New Haven 1978), *The Prague School. Selected Writings. 1929–1946* (Austin 1982) a další. Německy pak vyšly výbory z Mukařovského staří *Kapitel aus der Poetik* (Frankfurt nad Mohanem 1967; *Kapitel aus der Ästhetik*, Frankfurt nad Mohanem 1971, obojí překlad Walter Schamschula), *Studien zur strukturalistischen Ästhetik und Poetik* (Mnichov 1974, ed. Květoslav Chvatík, překlad Herbert Grönebaum a Gisela Riffová), *Schriften zur Ästhetik, Kunsttheorie und Poetik* (Tübingen 1986, ed. a překlad Holger Siegel), *Die Struktur der literarischen Entwicklung* Felixe Vodičky (Mnichov 1976) atd. Vedle těchto souborů vznikaly konferenční sborníky, zvláštní čísla časopisů, festschriftы atd., jejichž přispěvatelé propagovali

Obálka amerického výboru z prací Jana Mukařovského, 1977

a nově rozvíjeli podněty pražského strukturalismu. Na samém počátku sedmdesátých let vyšlo zvláštní číslo časopisu *Poetics* věnované Janu Mukařovskému k osmdesátým narozeninám (*To Honour Jan Mukařovský*, 1972), dále pak sborník vydaný k padesátému výročí Pražského lingvistického kroužku *Sound, Sign and Meaning. Quinquagenary of the Prague Linguistic Circle* (ed. Ladislav Matějka, Ann Arbor 1976), sborník z mezinárodní konference o sémiotice a umění konaný na Michiganské univerzitě v roce 1978 *The Sign. Semiotics around the World* (edd. Ladislav Matějka, Peter Steiner, R. W. Bailey; Ann Arbor 1978), sborník věnovaný památce Felixe Vodičky *The Structure of the Literary Process. Studies Dedicated to the Memory of Felix Vodička* (edd. Peter Steiner, Miroslav Červenka, Ronald Vroon; Amsterdam 1982), sborník vydaný k výročí Ladislava Matějky *Language and Literary Tudory. In Honor of Ladislav Matejka* (edd. B. A. Stolz, I. R. Titunik, Lubomír Doležel; Ann Arbor 1984) atd.

Výraznou postavou posrpnové exilové literární vědy byl lingvista a literární teoretik LUBOMÍR DOLEŽEL. Od roku 1968 působil nejdříve jako hostující, poté řádný profesor českého jazyka a literatury (od roku 1982 i jako řádný profesor srovnávací literatury) na univerzitě v Torontu, kde se podílel na založení bohemistiky v Oddělení slovanských jazyků a literatur. Jako hostující profesor přednášel na řadě univerzit v Evropě a Spojených státech (zde poprvé pobýval již v letech 1965–68, kdy přijal pozvání Ladislava Matějky vyučovat na Michiganské univerzitě v Ann Arboru).

Doležel v exilu navázal na svou starší práci O stylu moderní české prózy. Výstavba textu z roku 1960, v níž využil stylistické výzkumy Pražské školy, podrobněji se však zaměřil na styl promluvy a stylistiku promluvových typů. V roce 1973 vydal knihu *Narrative Modes in Czech Literature* (Toronto 1973; české vydání s titulem *Narativní způsoby v české literatuře* z roku 1993 je spíše než překladem původního kanadského vydání její novou verzí upravenou s ohledem na teorii fikčních světů), v níž se naplno projevil jeho postupný odklon od stylistiky směrem k naratologii, respektive k analýzám narativních způsobů fikčního diskurzu. V kapitolách věnovaných vybraným dílům české literatury se rámcem Doleželových

analýz stala problematika vypravěče a jeho postavení v próze. Všimá si toho, jakým způsobem v narativním vyprávění narůstá úloha vypravěče a jak ve vývoji literární struktury dochází k postupné subjektivizaci.

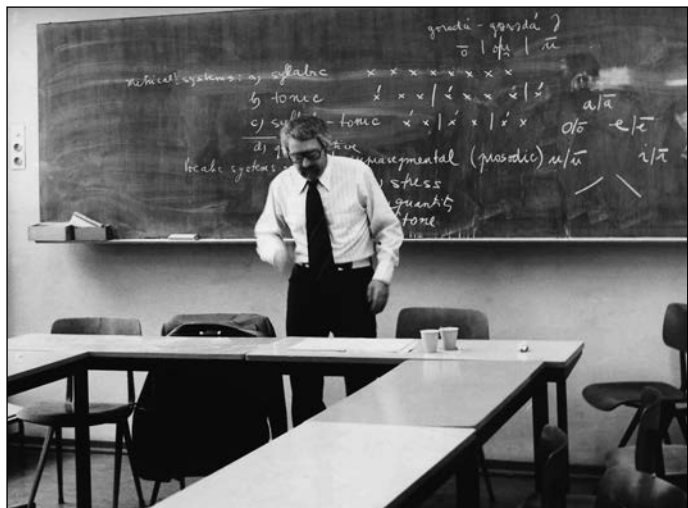
K dalšímu posunu v jeho teoretickém zaměření došlo v polovině sedmdesátých let, po setkání s tzv. analytickou filozofií (G. H. von Wright) a teorií možných světů,

AMSTERODAMSKÉ nakladatelství J. Benjamins vydalo koncem uplynulého roku obsáhlý sborník „Struktura literárního vývoje“ na paměť člena korespondenta ČSAV prof. Felixe Vodičky. Do sborníku přispělo 26 českých a zahraničních badatelů z oboru estetiky, literární teorie a slovan-
ských literatur.

Zpráva o vydání sborníku *The Structure of the Literary Process* na paměť Felixe Vodičky, *Lidová demokracie* 18. 2. 1983, rubrika Krátce z kulturního světa

respektive s filozoficko-logickou koncepcí Saula Kripkeho. Systematické rozvedení těchto problémů vedlo Doležela k vypracování ucelené koncepce narativní sémantiky, kterou opřel o teorii možných světů a představil jako alternativu k mimetickému přístupu k literatuře. V trojici studií publikovaných časopisecky v roce 1976 (*Narrative Semantics*, „*Die Hundeblyme*“ or *Poetic Narrative*, *Narrative Modalities*) a v textech souborně vydaných pod názvem *Essays in Structural Poetics and Narrative Semantics* (Toronto 1979) propojil studium tematické a motivické výstavby literárního díla („narativní mikrostruktury“) s analýzou vlastního světa díla („narativní makrostruktury“), který nazývá „narativní“ či „fikční svět“. Doleželovy výzkumy dějin strukturální poetiky od Aristotela po Pražskou školu vyústily v práci *Occidental Poetics. Tradition and Progress* (Lincoln and London 1990, česky *Kapitoly z dějin strukturální poetiky*, 2000). Završení jeho badatelského snažení představuje práce *Heterocosmica* (Baltimore 1998; česky 2003).

Poněkud jinou podobu a tendence Pražské školy představuje dílo estetika a literárního teoretika KVĚTOSLAVA CHVATÍKA. Po nuceném odchodu z Filozofického ústavu ČSAV v roce 1970 pracoval jako bibliograf v knihovně Ústavu teorie a dějin umění ČSAV, na počátku osmdesátých let pak získal politický azyl ve Spolkové republice Německo, kde od roku 1982 působil na univerzitách v Kostnici a Mnichově (a také v rakouském Klagenfurtu). Svá bádání v oblasti dějin umění, poetiky a estetiky rozvíjel v rámci pracovní skupiny Fachgruppe Literaturwissenschaft Universität Konstanz. Zde se zabýval jednak dějinami a teorií českého strukturalismu, jednak promýšlel vztah strukturalismu a hermeneutiky. Právě sémiotické koncepce Pražské školy, jež Chvatík v německém prostředí propagoval, byly kostnickými badateli vnímány jako inspirativní (významná byla zejména práce *Tschechoslowakischer Strukturalismus. Theorie*

Lubomír Doležal
jako hostující
profesor
na Amsterdamské
univerzitě,
květen 1976

und Geschichte z roku 1981, v níž Chvatík s ohledem na širší kulturně-dějinný kontext zmapoval vznik a vývoj strukturální metody).

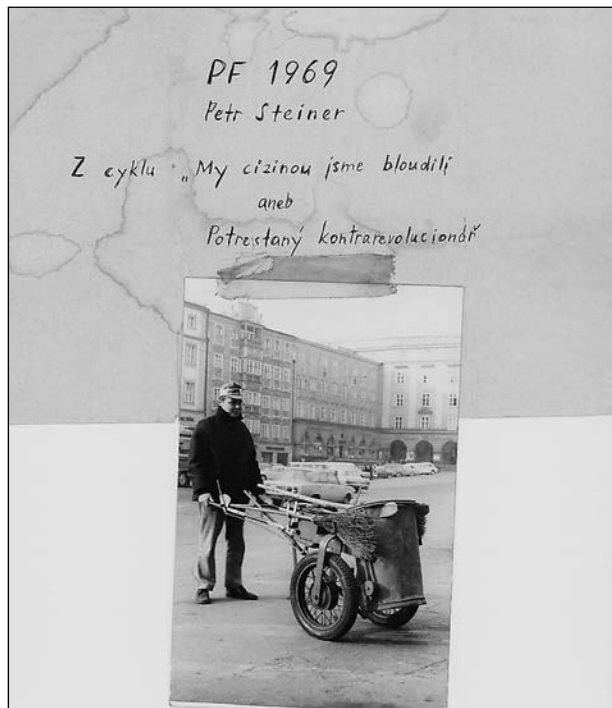
Domýšlení strukturalismu v jeho filozofických a obecně estetických souvislostech představuje Chvatíkova práce *Mensch und Struktur. Kapitel aus der neostrukturellen Ästhetik und Poetik* (překlad Walter Anuss a Holger Siegel, Frankfurt nad Mohanem 1987; česky *Člověk a struktury. Kapitoly z neostrukturální poetiky a estetiky*, 1996), jež zahrnuje studie, které vznikly koncem sedmdesátých a v průběhu osmdesátých let. (Chvatíkova tendence dopracovat a uspořádat český estetický strukturalismus v ucelený systém byla završena až v letech devadesátých v práci *Strukturální estetika*, 1994; přeprac. 2001).

Odkaz klasických představitelů Pražské školy v exilovém prostředí bohemistického pracoviště v holandském Amsterdamu kriticky posuzoval a dále rozvíjel literární historik a teoretik MOJMÍR GRYGAR. Na pozvání vedoucího literárního oddělení Amsterdamské univerzity Jana van der Enga zde začal působit od roku 1969, později se rozhodl pro trvalý pobyt. Přednášel o českém strukturalismu a o české literatuře, významnou měrou se zasloužil o to, že v rámci amsterdamské slavistiky získalo bohemistické studium statut hlavního oboru (již od roku 1969). V exilu rozšířil oblast svých zájmů o moderní ruskou literaturu a srovnávací sémiotiku umění. Inicioval založení samostatného časopisu o české literární vědě a literatuře *Journal of Czech Poetics and Literature*, jehož vydávání se nakonec neuskutečnilo. Mezi jeho nejvýznamnější práce pak patří v exilu sestavený a vydaný *Terminologický slovník českého strukturalismu. Obecné pojmy estetiky a teorie umění* (Amsterdam 1985; přeprac. 1999), ve kterém rekonstruoval pojmovou soustavu českého strukturalismu v literární vědě a v souvisejících disciplínách. V komentářích k základním pojmům estetiky, teorie umění a poetiky zvláště Jana Mukařovského sledoval jejich genezi a proměny a dával je do vztahů s celkovým dějinným vývojem strukturální teorie.

Na prosazování poetiky a estetiky českého strukturalismu v mezinárodním rámci od poloviny sedmdesátých a zvláště pak v průběhu osmdesátých let se významnou měrou podílely i další osobnosti. Slovák FRANTIŠEK W. GALÁN se v práci *Historic Structures. The Prague School Project 1928–1946* (Austin 1984) zaměřil na důkladné prozkoumání teorie a metodologie Pražské školy a formování jejich základních koncepcí, především systematické teorie literární historie, PETER STEINER se vedle bohaté ediční, překladatelské a pedagogické činnosti na Pennsylvánské univerzitě v Philadelphii věnoval ruskému formalismu. Prací *Russian Formalism. A Metapoetics* (Ithaca 1984) navázal na práci svého učitele Victora Erlich, autora významné práce *Russian Formalism. History – Doctrine* z roku 1955. Je také autorem řady studií o sémiotice a moderních slovanských literaturách, ve kterých od poloviny osmdesátých let stále častěji využíval i podnětů jiných metodologií (zvláště kontextuálně-interpretačních analýz).

Mezi těmi, kteří se po roce 1968 rozhodli odejít do zahraničí, byl rovněž literární historik a medievalista FRANTIŠEK SVEJKOVSKÝ. Od roku 1970 působil (na doporučení Romana Jakobsona a Dmitrije Čževského) nejprve jako hostující, později (od roku 1971) jako řádný profesor české literatury na Chicagské univerzitě se zaměřením na starší literaturu, teorii literatury a srovnávací literaturu. V průběhu sedmdesátých a osmdesátých let výsledky své vědecké práce publikoval převážně časopisecky nebo se staly součástí kolektivních prací, jako například *Theoretical Poetics in the 20th Century* (in *Current Trends in Linguistics. Linguistics and Adjacent Arts and Sciences*, The Hague 1974).

Strukturální přístup a metodu sémiotické analýzy ve svých interpretacích zejména moderní hispanoamerické narativní prózy (Alejo Carpentier, J. L. Borges atd.) využíval iberoamerikanista EMIL VOLEK. Od roku 1974 pobýval v exilu v Německé spolkové republice, o dva roky později získal místo na Arizonské státní univerzitě v Tempe, kde od té doby vyučoval španělštinu, literární teorii a moderní a postmoderní literaturu Latinské Ameriky. V knize *Cuatro claves para la modernidad. Análisis semiótico de textos hispánicos. Aleixandre, Borges, Carpentier, Cabrera Infante* (Madrid 1984) propojil své literárněvědné, lingvistické a estetické školení spolu s překladatelskou zkušeností. Paralelně se svým hlavním odborným zájmem se od sedmdesátých let zabýval i teoretickými otázkami sémiotiky, strukturalismu a narativní výstavby literárního díla.

Novoročenka
Petera Steinera
po odchodu z ČSSR

Obálka knihy Emila Volka, 1985

Ve svých studiích z osmdesátých let stále více překračoval hranice strukturální metodologie směrem k reflexi postmoderny, poststrukturalismu a dekonstrukce. Výsledkem těchto jeho úvah byla práce *Metaestructuralismo. Poética moderna, semiótica narrativa y filosofía de las ciencias sociales* (Madrid 1985), která reagovala na proměny, jež nastaly v metodologii humanitních věd v šedesátých letech.

Překlady, básně, prózu, ale také sémiologicky a strukturálně orientované literárněvědné studie a eseje publikovala v zahraničí od počátku sedmdesátých let SYLVIE RICHTEROVÁ. Od roku 1974 působila na univerzitě La Sapienza v Římě, později jako profesorka českého jazyka a literatury na univerzitách v Padově a ve Viterbu. V průběhu sedmdesátých a osm-

desátých let testovala na vybraných dílech Věry Linhartové, Milana Kundery, Bohumila Hrabala, Vladimíra Holana, Františka Halase, Jana Skácela a dalších možnosti sémiotických a strukturálních analýz, které si již předtím vyzkoušela ve své disertační práci na Prévertově díle. Sedm takovýchto studií se stalo součástí souboru, který nazvala *Slova a ticho*, jenž vyšel v roce 1986 v Mnichově.

Česká literární věda v exilu se ovšem neomezovala výlučně na badatele věnující se bohemistice, estetice či filozofii. Zahrnovala i badatele z jiných oborů, úzce s nimi propojených. V případě MILENY DOLEŽELOVÉ-VELINGEROVÉ, která se věnovala problematice narativní analýzy fikční literatury, se jednalo o sinologii a obecné otázky teorie románu (např. *Typology of Plot Structures in Late Qing Novels* či *Narrative Modes in Late Qing Novels*, in *The Chinese Novel at the Turn of the Century*, Toronto 1980).

K vědecké práci se v sedmdesátých letech vrátil také JIŘÍ VELTRUSKÝ, který do exilu odešel již v roce 1948, ovšem dlouhá léta se pak věnoval problematice odborového hnutí. Pod pseudonymem Pavel Bartoň (nebo Paul Barton) přispíval do exilových časopisů a je i autorem několika historických, sociologických a politologických prací zabývajících se koncentračními a pracovními tábory v Sovětském svazu, pracovním právem v Československu, otázkami studené války a podobně. V sedmdesátých a osmdesátých letech Veltruský publikoval překlady některých svých starších prací – v upravené podobě vyšel například

anglický překlad jeho studie *Drama jako básnické dílo* pod názvem *Drama as Literature* (Lisse 1977). Druhá etapa Veltruského tvorby se ohlásila studií *Some Aspect of the Pictorial Sign* (in *Semiotics of Art. Prague School Contributions*, Cambridge 1976), ve které analyzoval aspekty obrazového znaku, a především pak práci *Contribution to the Semiotics of Acting*, zaměřenou na detailní analýzu herectví jako jedné ze složek divadla. Studie je součástí významného sborníku *Sound, Sign and Meaning. Quinquagenary of the Prague Linguistic Circle* (Ann Arbor 1976), který uspořádal k padesátému výročí Pražského lingvistického kroužku Ladislav Matějka. Vedle studií věnovaných herectví, loutkovému divadlu a srovnávací sémiotice umění – zvláště *Comparative Semiotics of Art* (Poetics Today 1981, č. 5) – napsal i několik syntetizujících prací o strukturalismu Pražské školy (*The Prague School Theory of Theatre*, 1981). Dějinám pojetí divadla jako znakového systému věnoval studii *La sémiologie du spectacle à la recherche de son passé* (in *Approches de l'opéra*, Paris 1986).

Do okruhu strukturálně orientovaných badatelů patřil i Jindřich Toman, Miloš Sedmidubský a Jan Jiroušek. Kromě germanistických studií se JINDŘICH TOMAN zabýval také formální lingvistikou, kulturní historií, moderní českou literaturou a dějinami Pražského lingvistického kroužku. Na slavistickém pracovišti v Ann Arboru v Michiganu se podílel na vedení publikačních řad *Michigan Slavic Publications: Annual Workshop on Formal Approaches to Slavic Linguistic, Functional Categories in Slavic Syntax* a *The Ann Arbor Meeting*. Jan Jiroušek a Miloš Sedmidubský přednášeli v osmdesátých letech na univerzitě v Mnichově. MILOŠ SEDMIDUBSKÝ se orientoval na problematiku starší české literatury, literárního strukturalismu, na kulturní sémiotiku, otázky literárního vývoje a mytopoetiku (*Die Struktur der tschechischen Lyrik zu Beginn des 20. Jahrhunderts: Untersuchungen zum lyrischen Frühwerk von K. Toman, F. Šrámek und F. Gellner*, Mnichov 1988). JAN JIROUŠEK své úvahy zaměřil na otázky týkající se možností českého strukturalismu a zejména obecné sémiotiky, ale i na problematiku českého dramatu a divadla.

Vedle osobností, jež rozvíjely tradice Pražské školy, se v exilu uplatnili rovněž autoři, kteří dávali přednost jiným metodologickým přístupům. V prostředí Německé spolkové republiky svou literárněhistorickou činnost rozvíjel ANTONÍN MĚŠŤAN, který od roku 1966 působil na univerzitách ve Freiburgu a později i v Heidelbergu. V Měšťanově badatelské orientaci se prolínaly dvě hlavní zájmové oblasti: snaha objasnit otázky týkající se polsko-českých vztahů a realizovat projekt alternativní historie české literatury od národního obrození po současnost. První oblasti se věnoval především v letech sedmdesátých, v práci *Češi, Slováci a Poláci po roce 1945* (Frankfurt nad Mohanem 1975). Práce na otázkách z druhé oblasti ho plně zaměstnávala v osmdesátých letech, kdy byly jejím výsledkem *Geschichte der tschechischen Literatur im 19. und 20. Jahrhundert* (Kolín nad Rýnem – Vídeň 1984). Českou literaturu v ní sledoval v rámci širšího mezinárodního vývoje evropské kultury a literatury a zvláštní

Titulní strana torontského vydání
literárněhistorické příručky
Antonína Měšťana, 1987

pozornost věnoval i vztahům české a německé literatury a kultury. Mírně upravený překlad této faktograficky bohaté práce, který vyšel pod titulem *Česká literatura 1785–1985* (Toronto 1987), byl hojně využíván při výuce bohemistiky v zahraničí.

Literární kritik, překladatel a znalec anglické a americké literatury IGOR HÁJEK vyučoval od počátku sedmdesátých let na univerzitách v severoanglickém Lancasteru a ve skotském Glasgow. V exilu se jeho kritická a pedagogická činnost více zaměřila na literární bohemistiku. Záhy po přesídlení do Velké Británie začal publikovat recenze o české literatuře v řadě prestižních časopisů a týdeníků (např. *The Times*, *Times Literary Supplement*, *Index on Censorship* atd.), kam psal zvláště o literární tvorbě Josefa Škvoreckého, Ivana Klímy a Ludvíka Vaculíka. V obsáhlých syntetických a bohatě faktograficky doložených pracích se orientoval především na zahraniční čtenáře, kterým objas-

ňoval vývoj a proměny českého literárního života po srpnu 1968. Rozsáhlou znalost české literatury uplatnil jako autor či poradce řady slovníkových prací, přičemž zřejmě nejvýznamnější je jeho autorská participace na torontském vydání v samizdatu vytvořeného *Slovníku českých spisovatelů*.

Samostatnou tendencí v zahraniční bohemistice v sedmdesátých a osmdesátých letech byla reflexe vývoje moderního českého dramatu, která se z pohledu zahraniční perspektivy jevila mnohem přehlednější, než tomu bylo v případě prózy. Z tohoto důvodu badatelé Pavel Trenský (*Czech Drama Since World War II*, New York 1978), Markéta Goetz-Stankiewiczová (*The Silenced Theater. Czech Playwrights Without a Stage*, Toronto 1979) či Veronika Ambrosová usilovali o systematické zmapování proměn moderního českého poválečného dramatu a jeho zpracování do podoby syntetických monografií.

Roky 1968 až 1989 tedy nebyly pro českou literární vědu jen obdobím tuhé normalizační represe, ale také paradoxně i etapou, ve které se česká literární věda dále podnětně rozvíjela a dostávala se do širšího povědomí na mezinárodní úrovni. Na jedné straně exiloví literární vědci stále zůstali – ať už ve svých teoretických východiscích, nebo v interpretační praxi – v kontaktu s českým prostředím, na druhé straně byli nuceni se vyrovnat s množstvím literárněvědných směrů a škol v českém prostředí v té době jen málo prosazovaných.